

2-TOM, 3-SON

TA'LIMDA GENDER MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK AHAMIYATI

**Madjitova Kamola Azlar qizi – Chirchiq shahar kasb-hunar maktabida
xorijiy tili (ingliz tili) o'qituvchisi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada etibor talabalarda gender madaniyatni rivojlantirish ijtimoiy-pedagogik zarurat sifatidaligi va xotin-qizlarni qo'llab quvvatlash to'g'risida, gender tushunchasi feminizmning nazariy rivojlanishi jarayonida, keyinchalik esa bevosita gender tadqiqotlari doirasida shakllantirish yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: farmon, gender madaniyatni, ijtimoiy-pedagogik, xotin-qizlar, ehtiyoj, muhofaza, gender va inson, ijtimoiy-siyosiy, rahnamo, tashabus, qonun, manfaat.

O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-intellektual hayotida tub o'zgarishlar sodir bo'layotgan hozirgi kunda o'quv jarayonini shaxsning gender tengligi va farqlari asosida tashkil etish masalasi ham pedagogik jarayon va tadqiqotlarning tarkibiy qismiga aylanishi kerak. Zero, qizlar va o'g'il bolalar o'rtasidagi ijtimoiy hamda o'quv munosabatlarini tartibga solish muhim pedagogik ahamiyatga ega. Chunki o'quv jarayonlari orqali istiqbolda jamiyatning erkak hamda ayol a'zolari orasidagi ijtimoiy munosabatlar qaror topadi. Mamlakatimizda XX asrning oxirlarigagina kelib, ta'lim jarayonida gender farqlar va o'xshashliklarni hisobga olish haqidagi fikrlar ilgari surila boshlandi. Gender farqlar hamda o'xshashliklar ta'lim jarayonida qiz va o'g'il bolalar o'quv faoliyatidagi o'xshashliklar va farqlarni hisobga olishga asoslanadi. Bu esa, o'z navbatida, o'quv jarayoni samaradorligini ta'minlashga yordam beradi. U yoki bu jinsga mansublik o'quvchi shaxsining imkoniyatlarini belgilaydi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ta'lim tizimidagi gender tenglikni ta'minlashning huquqiy asoslari yaratilgan. 2020 yilda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun asosida barcha o'quv muassasalarida ta'lim oluvchi, kasb tanlovchi o'g'il va qiz bolalarning teng huquqliligi ta'minlangan².

Respublikamizda amalga oshirilayotgan islohotlar jamiyatimizning iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, madaniy va ma'rifiy jihatdan jahonning eng rivojlangan mamlakatlari qatoridan o'rin olishida o'zining ijobiy natijalarini bermoqda. Mana shunday o'zgarishlar barcha jabhalarda b'lgani singari ta'lim-tarbiya tizimida ham izchillik bilan amalga oshirilmoqda. Kuzatishlarimiz shuni ko'rsatdiki, umumiy o'rta ta'lim maktablarining mehnat darslarida o'quvchilarda gender tenglik va farqlar asosida umummehnat ko'nikmalarini shakllantirish muammolari hozirga qadar o'rganilmagan. Buning asosiy sabablaridan biri, ta'lim mazmuni va o'quv jarayonining gender, ya'ni o'g'il va qiz bolalar orasidagi jinsiy, jismoniy, ruhiy farqlar, qiziqish va intilishlar, fiziologik o'ziga xosliklarni hisobga olgan holda amalga oshirilmayotganligidadir. Bu esa biz tadqiqot mavzusi sifatida tanlagan muammoning dolzarbligini belgilaydigan eng muhim omildir. Gender

2-TOM, 3-SON

tushunchasining ijtimoiy pedagogik jins sifatida talqin etilganligi, ya'ni o'quvchi ta'lim jarayonining subyekti sifatida ijtimoiy-pedagogik ma'nodagi gender tarzida farqlanganligi ham tadqiqotning muhim jihatlaridan biridir.

XXI asrda uzluksiz ta'lim strategik ahamiyat kasb etib, shaxs va jamiyat hayotida asosiy mavqeni egallaydi. Shaxs faqatgina gender tenglik va o'ziga xoslik hisobga olinib tashkil etilgan ta'lim jarayonida olingan bilim yordamida uzluksiz texnologik innovatsiyalarni o'zlashtirishi mumkin. Bu esa nafaqat mehnat qurollarining mukammallashuvini, balki yangi bilimlarni egallash qobiliyati va kasbiy faoliyatni puxta o'zlashtirishni talab qiladi. Ta'lim jarayonida gender ijtimoiylashtirishning muayyan asosi, mehnat taqsimoti va jamiyatda qabul qilingan madaniy me'yorlar, ijtimoiy faoliyat turlari, ularning ijtimoiy mavqei orqali ifodalanadi. Ta'lim tizimida qabul qilingan gender me'yorlar va mezonlar muayyan darajada o'quvchilarning biologik jinsiga qarab ularning ruhiy sifatlari, qobiliyatlari, faoliyat turlari, egallaydigan kasblarini belgilashga xizmat qiladi. Ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchilar, oila, maktab, atrof-muhitdagilar birgalikda o'quvchilar ongiga gender me'yorlar, mezonlarni singdiradilar. Bu qarashlar o'quvchilarda haqiqiy ayol, haqiqiy erkak qanday bo'lishi to'g'risida dastlabki tasavvurlarning paydo bo'lishiga zamin yaratadi. Keyinchalik ushbu gender me'yorlar o'quvchilarda shakllantiriladigan faoliyat turlari orqali mustahkamlanadi. Ta'lim jarayonida gender ijtimoiylashtirish bu – o'quvchi tomonidan o'zi yashaydigan jamiyat gender madaniy tizimining o'zlashtirilishi jarayonidir. Ta'lim jarayonida gender ijtimoiylashtirishning muhim belgilari sifatida o'quvchilarni kasbga yo'naltirish, o'quv mehnatini to'g'ri taqsimlash, ularda gender xoslikka asoslangan shaxsiy sifatlarni qaror toptirishdan iborat.

Boshlang'ich va o'rta ta'lim muassasalarining pedagogik tarkibi 90% ayollardan iborat bo'lib, (bolalar bog'chasidan universitetgacha) o'quv muassasasi maqomi oshib borishi bilan o'qituvchi ayollar soni kamaymoqda. Umuman olganda, zamonaviy Rossiya oliy ta'lim va fanning feminizatsiyasi bilan ajralib tursada, universitet professorlari orasida bugungi kunda erkaklar (bir qator OTMLlarda, masalan, pedagogik, erkaklar soni 20% dan oshmaydi), ilmiy laboratoriyalarning kam haq to'lanadigan tarkibi deyarli ayollardan iborat. Shu bilan birga, erkak o'qituvchilarning asosiy o'rtacha ish haqi ayol o'qituvchilarning o'rtacha ish haqidan 35% yuqori.

Ayollar boshchiligidagi o'quv muassasalari juda muhim identifikatsiya manbai hisoblanadi. Rossiyalik tadqiqotchilar maktab o'quvchilari orasida bizning vatandoshlarimiz matematika, fizika, jismoniy tarbiya, kompyuter bilimlari o'g'il bolalar uchun eng muhim deb bilishlarini ta'kidladilar, qizlar uchun esa iqtisodiyoti, adabiyot va tarix, oilaviy hayotning etikasi va psixologiyasi, jinsiy ta'lim. Shunday qilib, jinsga qarab kasb tanlash dasturlashtirilgan. Bundan tashqari, mehnat darslarida maktablar va bilim yurtlarida ayollar va erkaklarning uy vazifalari stereotiplari o'rnatiladi. Tegishli rollarni

2-TOM, 3-SON

bo'lg'usi o'qituvchilar nafaqat ularning oilalarida, balki pedagogik universitetlarda ham o'zlashtiradilar.

Predmetlarning tarkibi. Erkaklarning stereotipik qiyofasi faol va muvaffaqiyatli me'yorlar sifatida va ayollar esa xuddi "ko'rinmas" (ayollar shunchaki mavjud emas, taqdimotda tushib qolgan) yoki sezilmas, faol bo'lmagan va qaramlik o'quv materiallari va o'rta va 5 va oliy ma'lumot darajasida o'qitish uchun ishlatiladigan maxsus manbalarda takrorlanmoqda. Ta'lim materiallarida ayollarning bunday noto'g'ri taqdimoti oqibatlarini quyidagicha. Birinchidan, talabalar bu standart bo'lgan erkaklar va jamiyat va madaniyatda eng muhim rol o'ynaydigan odamlar degan xulosaga kelishlari mumkin. Ikkinchidan, talabalarning ayollarning madaniyatga qanday hissa qo'shganligi, shuningdek, an'anaviy ravishda ayollarga mos deb hisoblanadigan hayotimizdagi sohalarda to'g'risida bilimlari cheklangan. Uchinchidan, individual darajada, o'quv dasturlaridagi stereotiplar erkaklarning yutuqlariga ko'proq rag'batlantiriladi, ayollar esa yetakchilik va boshqaruv bilan bog'liq bo'lmagan xulq-atvor modellarini o'rganadilar. Aloqa jarayonlari. O'qitish uslubi, o'quv auditoriyadagi munosabatlar shakllari o'quvchilarning gender ijtimoiylashuviga ta'sir qiladi va ko'pincha ayollarni bilim olish va ifoda etish usullari yuqori baholanmaydi. 1982-yilda AQSHda R.Xol va B.Sendler ta'limdagi og'zaki (verbal) va og'zaki bo'lmagan (noverbal) aloqa amaliyotini birinchi bo'lib tadqiqot olib bordi. Ushbu tadqiqot maktablar va kollejlarda, kattalar uchun o'quv imtihonlarida va universitetlarda o'tkazilgan shunga o'xshash loyihalarning klassik namunasiga aylandi.

Shuningdek, o'qituvchilar analitik fikr yuritish, o'zlarining asl g'oyalarini ilgari surish, an'anaviy konvensiyalarga qarshilik ko'rsatish qobiliyatini namoyish etadigan o'quvchi qizlarga nisbatan past baholar berishlari aniqlandi. Shunga o'xshash xususiyatlarga ega bo'lgan o'g'il bolalar o'qituvchilar orasida yuqori reytingga ega. Shunga o'xshash hamkorlik amaliyoti universitet ta'limi darajasida ham davom etmoqda. Yashirin o'quv dasturi metakommunikatsiya bilan ijtimoiy nazorat amalga oshiriladigan til sifatida belgilanadi. Birinchidan, bu o'qituvchilar o'g'il bolalar o'zlarini ko'rsatishlari va faolligini ifoda etishlari; qizlarda esa – itoat etishlari, chiroyli tashqi ko'rinishga ega bo'lishi rag'batlantiriladi; ko'proq individual mashg'ulotlar o'g'il bolalar bilan o'tkaziladi, qizlarga qaraganda ko'proq vaqt ularga bag'ishlanadi. Bundan tashqari, o'qitishning dominant shakllari erkaklar bilan aloqa qilish usullariga tayanadi. Masalan, test imtihonlari, individual hisobotlar, baho olish musobaqalari "jasorat" sifatida rag'batlantiriladi. Qizlar ham, o'g'il bolalar ham bundan aziyat chekishadi, chunki ularning ikkalasi ham tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini, savol berish, jamoaviy muhokama qilish va muammoni hal qilish qobiliyatini rivojlantirmaydi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, ayollar va erkaklarning qobiliyatlari va ta'lim imtiyozlari to'g'risidagi gender stereotiplarining mavjudligi, shuningdek, tadqiqot

2-TOM, 3-SON

natijalarini ommalashtirishga ta'sir qiladi. Ayollar va erkaklar uchun yangi imkoniyatlar, ta'limdagi gender tenglik tamoyillari aks ettirish reflektiv o'yin va erkinlik kenglik sohasida, bu yerda ular mushtra – burg'ulash, tajovuzkorlik va “qo'lga o'rgatish” boshqa narsalardan bosh tortib, o'rniga muloyimlik, nafislik va xurmat amalga oshirilishi mumkin. Talaba va o'qituvchi o'zgarishlarni birgalikda va faol ravishda rejalashtiradigan, yutuqlarni nazorat qiladigan va erishilganlarni sifatini baholaydigan, tushunmovchiliklarni ochiq muhokama qiladigan va ularni hal qilish yo'llarini topadigan sheriklar sifatida ishlaydi. Shu sababli, o'quv jarayonini tashkil etish o'zi ochiqlik va moslashuvchanlikni, an'anaviy tajribalar bilan bir qatorda eksperimentlar va alternativ yechimlarni ham o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни, 23.09.2020 йилдаги ЎРҚ-637-сон. <https://lex.uz/docs/5013007>
(Закон Республики Узбекистан, О'РҚ-637 от 23.09.2020. <https://lex.uz/документы/5013007>)
2. Горшкова И., Беляева Г. Профессиональное самочувствие женских научно-педагогических кадров МГУ (Результаты опроса 1998 года) // Женщина. Гендер. Культура. М., 1999. С. 194–207
3. Воронина О. А. Права женщин в сфере образования // Права женщин в России: исследование реальной практики их соблюдения и массового сознания: в 2 т. Т. 1. М., 1998. С. 301–305
4. Raximovna, S. A. (2022). Development of Gender Culture. Academic Journal Digital Economics and Stability, 16, 88-92.
5. Сайдуллаева, А. Р. (2022). НАЗНАЧЕНИЕ ГЕНДЕРНОГО ПОДХОДА В РАЗВИТИИ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 2(18), 705-711

